

 Göteborgs Stad Lokalförvaltningen	Dokumentansvarig Jörgen Bruce	Fastställare Marta Peterson	Fastställt 2020-01-27
---	---	---------------------------------------	---------------------------------

Tekniska krav och anvisningar

Rörsystem

Huvuddokument

Dokumentet gäller för följande verksamheter:

Bostad med särskild service, Förskola, Grundskola, Gymnasieskola, Kontor, Äldreboende

Dokumentet gäller för:

Nybyggnad, Ombyggnad

 Göteborgs Stad Lokalförvaltningen	Dokumentansvarig Jörgen Bruce	Fastställare Marta Peterson	Fastställt 2020-01-27
---	---	---------------------------------------	---------------------------------

Huvuddokumentet för ”Rörsystem – tekniska anvisningar” är uppdelat i fyra kapitel, kapitel 52 som behandlar tappvattensystem, kapitel 53 som behandlar avloppsvattensystem och kapitel 56 som behandlar värmesystem. Innan dessa tre kapitel återfinns kapitel 50 som beskriver de anvisningar som övergripande gäller för kapitel 52, 53 och 56.

Till huvuddokumentet finns ett antal relaterade dokument som komplement.

Innehållsförteckning

I. Tillgänglighet och utrymmesplanering	3
50. Rörsystem - generellt	4
50.1 System och funktioner - generellt	4
50.2 Ledningssystem - generellt.....	5
50.3 Platsutrustning - generellt.....	6
52. Tappvattensystem.....	10
52.1 System och funktioner.....	10
52.2 Ledningssystem.....	13
52.3 Platsutrustningar.....	14
53. Avloppsvattensystem	17
53.1 System och funktioner.....	17
53.2 Ledningssystem.....	18
53.3 Platsutrustningar.....	20
56. Värmesystem.....	23
56.1 System och funktioner.....	23
56.2 Ledningssystem.....	26
56.3 Platsutrustningar.....	28

 Göteborgs Stad Lokalförvaltningen	Dokumentansvarig Jörgen Bruce	Fastställare Marta Peterson	Fastställt 2020-01-27
---	---	---------------------------------------	---------------------------------

I. Tillgänglighet och utrymmesplanering

I.a Tillgänglighet (funktionshinderanpassning)

Tillgängligheten utgår ifrån att LF:s lokaler ska vara Utformade för alla – överallt.

Vid projektering ska förutom myndighetskraven (bl.a. PBL kap. 8 och BBR kap. 3) även riktlinjer i

- VG-regionens anvisningar ”Tillgängliga och användbara miljöer – Riktlinjer och standard för fysisk tillgänglighet 20090922/2010, version 1.2.
- ”Bygg ikapp” av Elisabet Svensson, Sv. Byggtjänst, 2012 följas.

I.b Tillgänglighet till och utformning av tekniska utrymmen

Exempel på tekniska utrymmen är undercentraler och fläktrum.

Tekniska utrymmen ska utformas för att möjliggöra god service och tillgänglighet. Handboken ’Rätt arbetsmiljö för VVS-montörer och driftspersonal’, utgiven av VVS-företagen, ska användas.

I dolda utrymmen, t.ex. undertak, skall installationerna samordnas så att utrymme för montage och service kan innehållas.

Tillträdesvägar till tekniska utrymmen via spiraltrappor (invändiga eller utvändiga) skall undvikas.

I tekniska utrymmen ska inte installationer som verksamheten har drift- och skötselansvar för (t.ex. centraldammsugaranläggningar) placeras.

Tekniska utrymmen placeras om möjligt i entréplan eller åtminstone med tillträde från entréplan.

I verksamheter med bemanning endast delar av dygnet (t.ex. förskolor, grundskolor) ska åtkomst till teknikutrymme(n) kunna ske från utsidan (entréplan) bl.a. för att slippa att larma av byggnaden vid besök på icke verksamhetstid.

I verksamheter med dygnet-runt-bemanning kan invändig åtkomst till tekniska utrymmen tillåtas under förutsättning att tillträdesvägar inte går via verksamhetsutrymmen.

Tillgång till tekniska utrymmen skall förbehållas förvaltningspersonal.

Landgångar på tak skall anordnas för tillsyn, service och byte av komponenter.

För servicepunkter och besiktningspliktig utrustning som nås utifrån yttertak skall tillträde via takluckor anordnas.

50. Rörsystem - generellt

50.1 System och funktioner - generellt

50.1.1 Dimensionerande förutsättningar - generellt

Dimensionerande utomhusklimat

Vinter

DVUT enligt BBR

Sommar

+30°C

Dimensionerande inomhusklimat (vinter)

Dimensionerande inomhusklimat (vinter) enligt tabell 1.

Tabell 1. Dimensionerande rumstemperaturer (vinter).

Rum	Rumstemperatur
Klassrum i skolor	+20°C
Uppehållsrum i skolor	+20°C
Korridorer, kapprum i skolor	+17°C
Förskolelokaler	+20°C
Gymnastiksal	+17°C
Omklädningsrum	+20°C
Duschrum	+20°C
Äldreboende (boendedelar)	+22°C
Boende med särskild service	+22°C
Daglig verksamhet (dagcentral)	+22°C
Kontor	+21°C
Bibliotek	+20°C
Samlingslokaler	+20°C
Teknikutrymme (fläktrum, UC mm)	+15°C
Trivselbad	+23°C

Dimensionerande inomhusklimat (sommar)

Se Lokalförvaltningens Miljöplan.

Korrosionsmiljö

Invändiga installationer skall hålla lägst korrosivitetsklass C2 och delar som kommer i kontakt med ouppvärmad uteluft skall lägst hålla korrosivitetsklass C4.

50.1.2 Systemuppbyggnad – generellt

I cirkulerande system (förutom VV/VVC-system) ska central automatisk luft- och partikelavskiljare installeras. Luft- och partikelavskiljare väljs för ”fullflöde”. Luft- och partikelavskiljare placeras vid systemens varmaste punkt. Uttag för portabel vakuumavgasare ska också finnas.

 Göteborgs Stad Lokalförvaltningen	Dokumentansvarig Jörgen Bruce	Fastställare Marta Peterson	Fastställt 2020-01-27
---	---	---------------------------------------	---------------------------------

50.2 Ledningssystem - generellt

Installationer utförs och placeras i enlighet med branschreglerna för "Säker Vatteninstallation" <http://www.sakervatten.se> samt i enlighet med GVK:s branschregler "Säkra Våtrum" <http://www.gvk.se>.

Rörstråk skall förläggas åtkomligt ovan undertak i korridorer eller andra allmänna utrymmen.

Vid dold förläggning av rörledningar (ovan fasta undertak o.d.) utförs rörledningar skarvfria. Om rörledningar inte kan monteras skarvfritt ska inspektionsmöjlighet anordnas.

Förläggning av rörledningar i ouppvärmda utrymmen undviks. Beakta frysrisk.

Förläggning av rörledningar ovan apparatskåp undviks.

Sektioneringsventiler placeras i allmänna lokaler och tekniska utrymmen.

Sektioneringsventiler monteras för varje betjänat plan/schakt.

Sektioneringsventiler monteras i tillräcklig omfattning så att inte stora delar av systemet behöver stängas av vid service eller ombyggnad. Varje sektion ska gå att tappa av individuellt.

Med hänsyn till krav på potentialutjämning ska elektriskt ledande servisledningar (t.ex. fjärrvärme, tappvatten och teleserviser) om möjligt ha samma införingsställe som elservisen.

Tappvarmvatten och VVC-ledningar skall förläggas samisolerade.

Installationer på yttertak

Vid Installationer på yttertak (avloppsluftare, kondensorer mm) ska placering och utformning anpassas efter solcellsanläggning för att förhindra skuggning samt lämna plats för solceller.

 Göteborgs Stad Lokalförvaltningen	Dokumentansvarig Jörgen Bruce	Fastställare Marta Peterson	Fastställt 2020-01-27
---	---	---------------------------------------	---------------------------------

50.3 Platsutrustning - generellt

50.3.1 Pumpar – generellt

Avstängningsventiler skall monteras på var sida av pumpen

Elektroniskt varvtalsstyrda pumpar ska alltid användas.
Pumpar ska alltid väljas i lägst energiklass A.

Pumpar ska förses med start, stopp och driftindikering.

Torra pumpar monterade i media blandat med frysskyddsmedel ska vara försedda med axeltätning avsedd för sådant ändamål.

Pumpar monterade i system med kondensrisk ska vara:

- utförda i korrosivitetsklass C4
- försedda med dropplåt med dräneringsrör till golvbrunn.
- Avstängningsventiler skall monteras på båda sidor av pumpen

50.3.2 Blandningskärl - generellt

Blandningskärl för glykolblandat vatten eller motsvarande ska vara försedda med tättslutande lock. Rör genomföringar (förskruvningar) ska tätas.

Blandningskärl installeras där system med frostskyddsblandat vatten finns.

50.3.3 Filter - generellt

Filter monterade i system med kondensrisk ska vara utförda i korrosivitetsklass C4.

Automatisk luft- och partikelavskiljare monterade i system med kondensrisk ska inte isoleras utan förses med isolerad dropplåt med dräneringsrör till golvbrunn.

50.3.4 Rörupphängningsdon - generellt

Klammer ska ha fastskruvade överfall. Synliga klammer i verksamhets- och publika utrymmen ska vara utförda i samma beläggning/ytskikt/kulör som rör.

50.3.5 Rör genomföringar - generellt

Tätning av rör genomföringar i bottenplatta ska alltid utföras som radontätning.

Tätning av rör genomföringar utförs med mjukfog. Väggbrikkor ska undvikas.

Rörutgångar i vägg för rör i rör system ska utföras med skruvade brikkor, typ Vatette väggbricka.

 Göteborgs Stad Lokalförvaltningen	Dokumentansvarig Jörgen Bruce	Fastställare Marta Peterson	Fastställt 2020-01-27
---	---	---------------------------------------	---------------------------------

50.3.6 Ventiler - generellt

Allmänt om ventiler

Ventiler skall vara godkända i byggvarubedömningen

Ventiler monterade i media blandat med frysskyddsmedel ska vara försedda med packboxar avsedda för sådant montage.

Föreskrivna ventiler ska i stängt läge hålla tätt och ingen genomströmning får ske.

Avstängningsventiler

Avstängningsventiler monterade på isolerade ledningar ska alltid föreskrivas med lång spindelhals.

Ventilspakar på avstängningsventiler monterade i system med kondensrisk ska demonteras och hängas i stripe o.d. i ventilhusets närhet.

Injusteringsventiler

Injusteringsventiler skall vara manuella och ej av termisk modell. Injusteringsventiler skall vara mätbara samt försedda med avtappning.

Backventiler

Backventiler och återströmningsskydd skall utföras enligt SS-EN 1717

Styrventiler

Styrventiler ska:

- Vara av typ sätesventil.
- Vara utförda för att klara temperaturer om 120°C.
- I storlek DN65 och större i flänsat utförande.
- Ingå i rörentreprenaden. Ställdon levereras av styrentreprenör.

Elektroniska radiatorventiler

Radiatorer i rum med behovsanpassad ventilation (VAV) förses med elektroniska ställdon (gäller ej storkök). Ventil med elektroniskt ställdon placeras i allmänt utrymme på ledning till rum alternativt i fördelarskåp.

 Göteborgs Stad Lokalförvaltningen	Dokumentansvarig Jörgen Bruce	Fastställare Marta Peterson	Fastställt 2020-01-27
---	---	---------------------------------------	---------------------------------

50.3.7 Isolering av rörinstallationer - generellt

Allmänt om isolering av rörledningar

- VS-system isoleras med isoleringsnivå B.
- KV-system isoleras med isoleringsnivå C.
- VV-system isoleras med isoleringsnivå A.
- VVC-system isoleras med isoleringsnivå A.
- KB-system isoleras med AF4.

Isolering av rörledningar

Isolering av rörledning utförs normalt med rörsål med komfortyttskikt enligt RBA.14.

VV- och VVC-ledningar skall samisoleras.

Isolering av rörledningar i system med kondensrisk utförs med diffusionstät isolering enligt RBA.14 och RDB.6 alternativt enligt RBB.111.

Rörledningar av typen rör-i-rör som är ingjutna i bottenplatta eller bjälklag skall isoleras.

Isolering av rörkomponenter

Komponenter i rörsystem ska överisoleras enligt RBC.2 eller RDC.2. Överisolering ska vara lätt demonterbar. Exempel på komponenter i system med kondensrisk som ska överisoleras är ventiler, avtappningar, termometrar o.d.

Ytbeklädnad på termisk isolering på rörledning

Synligt förlagda rörledningar i publika utrymmen utförda med rörsål ska förses med vit (NCS 0502-Y) plastplåt enligt RCB.41.

50.3.8 Apparater för styrning och övervakning - generellt

Allmänt om apparater för styrning och övervakning

Införingslängd på dykrör/skyddsrör för termometrars och givares känselkroppar anpassas till aktuell rördimension. Rörledningens dimension anpassas så att dykrör/skyddsrör inte påverkar vätskeflödet. Längd på rörmuff samt isolertjocklek anpassas så att vätsketemperaturen mäts i rörets centrum. Isoleringens tjocklek ska vara intakt. Givare får max sticka ut 50 mm utanför rör/isolering.

Allmänt om mätare

Beträffande antal, typ och prestanda för mätare, se ”Principer för energi- och volymmätning”.

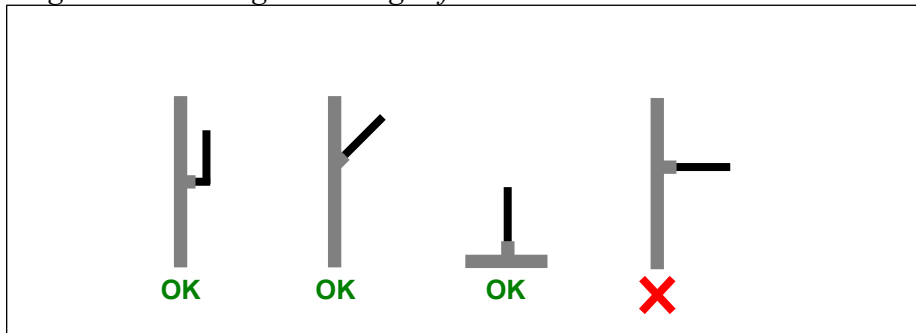

Mätare för temperatur

Termometrar monteras enligt figur 1.

Figur 1. Monteringsanvisningar för termometrar.

Tabell 2. Temperaturskalor för termometrar

Media	Termometerskala
KV	-30 till +50°C
VV, VVC	0 till +80°C
KB	-30 till +50°C
VS	0 till +120°C
VP	0 till +120°C

50.3.9 Flyttning, demontering, rivning - generellt

Pumpar, värmeväxlare, rör o.d. med tillhörande komponenter som saknar funktion efter ombyggnad ska rivas i sin helhet och bortforslas från objektet för sortering, t.ex. metall, plast, asbest o.s.v. med föreskriven hantering.

Vid ombyggnad ska all rörisolering med förekomst av asbest saneras i sin helhet i de utrymmen aktuell ombyggnad berör.

52. Tappvattensystem

52.1 System och funktioner

52.1.1 Dimensionerande förutsättningar

Tabell 3. Dimensionerande temperaturer.

Media	Temperaturer
KV	+6 till 18°C ¹⁾
VV	+55°C
VVC	+50°C

¹⁾ Den högre temperaturen gäller vid dimensionering av nödkyla.

Tabell 4. Dimensionerande beräkningstryck.

Media	Beräkningstryck
KV, VV, VVC	1 MPa (10 bar)

Anslutning till yttre försörjningssystem

Tappkallvatten ansluts till kommunens vattenledningsnät.

Tillgängliga tryck och flöden i anslutningspunkt kontrolleras med den kommunala tappvattenleverantören och vid behov installeras tryckstegringsanordning eller tryckreduceringsanordning.

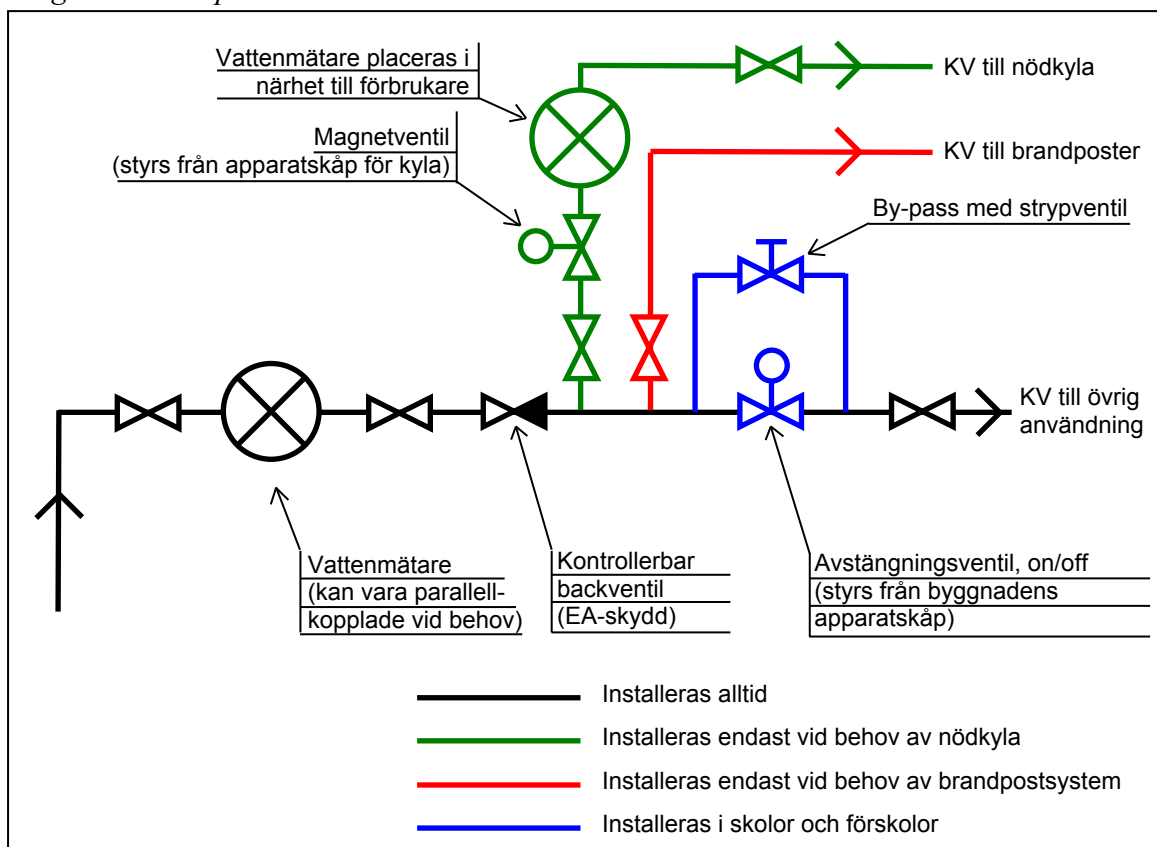
Inkommande kallvattenledning förses med återströmningsskydd enligt SS-EN1717.

Montering av konsol för vattenmätare utförs i samråd med Kretslopp och vatten. Rörentreprenör (RE) avropar tappvattenmätare från Kretslopp och vatten. Se princip enligt figur 2.

Förskolor, grundskolor och gymnasieskolor

För avstängning av kallvatten installeras avstängningsventil med ställdon med on/off funktion. Avstängningsventil ska vara stängd vid pålarmad byggnad. Avstängningsventil monteras efter vattenmätare. Beakta placering av avstängningsventil så att försörjning av kallvatten till eventuell nödkyla för kylmaskiner, brandpostsystem e.d. inte bryts då avstängningsventil är stängd. Blödningsledning (by-pass) över avstängningsventil anordnas. Blödningsledning utförs med DN10 samt strypventil i samma dimension och injusteras till 10 l/h. Se princip enligt figur 2.

Figur 2. Princip inkommande KV.

52.1.2 Systemuppbyggnad

Allmänt

Tillväxt av legionella i tappvattensystem ska förhindras. Se Säker vatteninstallation.

I de fall brandposter installeras ska separat ledningssystem s.k. brandpostsystem installeras. Beakta krav på återströmning enligt SS-EN1717.

Kallvatten till dragskåp ska förses med återströmningsskydd enligt SS-EN1717, skyddsklass på återströmningsskyddet bestäms av vilka medier det kommer att vara i dragskåpet.

Ledningsdimensioner och utrustning ska projekteras så att "slag" i rör undviks. Beakta rådtext i RA-delen för VVS AMA 16 angående högsta vattenhastigheter.

VV/VVC-system förses med injusteringsventiler ej termiska ventiler.

Ögon- och nödduschar ska förses med tempererat vatten.

För att undvika stående vatten får "blindtarmar" (proppningar) inte förekomma. Se Säker vatteninstallation.

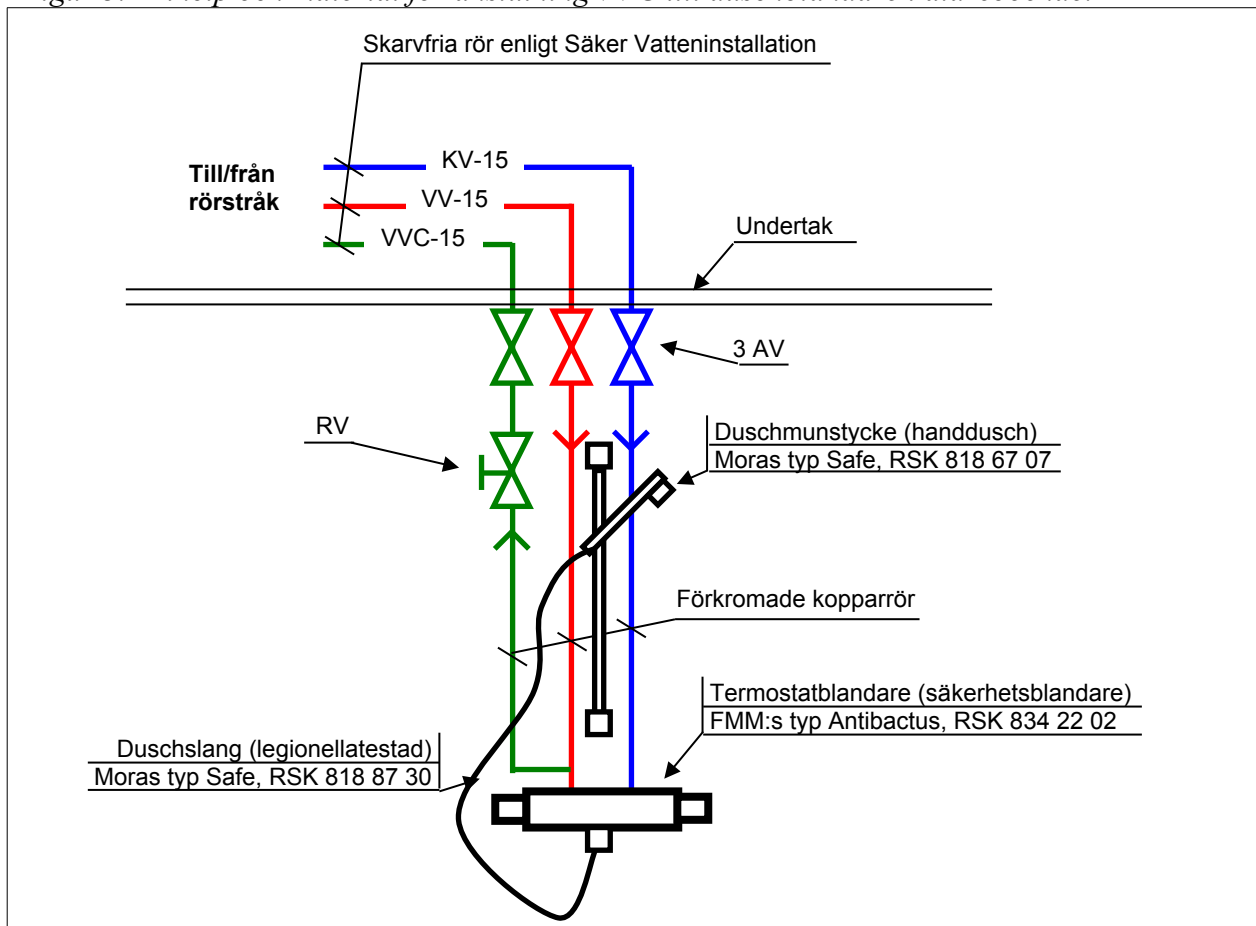
Väggvattenposter ska vara försedda med kallvatten och placeras med ett sådant avstånd att 25-metersslangar kan användas.

Äldreboende

För att minimera legionellatillväxt ska VVC-ledning dras fram till eller igenom legionellasäker duschblandare enligt figur 3.

Figur 3. Princip och material för anslutning VVC till duschblandare i äldreboende.

Kallvatten

Vid större tappvattenanvändning ska parallellkopplade vattenmätare eftersträvas för ökad mät noggrannhet. Storlek och antal kontrolleras med Kretslopp och vatten.

Varmvatten och varmvattencirkulation

Värmeväxlare ska i första hand väljas för beredning av varmvatten då fjärrvärme eller biobränsle är primär energikälla. Se "Principer för gränsdragning i fjärrvärmeprojekt" samt "Biobränslesystem".

Handdukstorkar får inte anslutas till VV/VVC-systemet.

 Göteborgs Stad Lokalförvaltningen	Dokumentansvarig Jörgen Bruce	Fastställare Marta Peterson	Fastställt 2020-01-27
---	---	---------------------------------------	---------------------------------

52.2 Ledningssystem

52.2.1 Rörmaterial

Rörledningar i distributionssystem och huvudstråk för KV-, VV- och VVC-system utförs av formstyva plaströr (PP- eller PEX-rör o.d.).

Kulvertledningar för VV och VVC utförs av PEX-rör. Utrymme i kulvert samordnas med VS.

Kulvertledning för KV utförs av slang typ PEM e.d.

Dold förläggning av kopplings- och fördelningsledningar utförs i enlighet med Säker vatteninstallation.

Synlig förläggning av kopplings- och fördelningsledningar inom WC, handikapp-WC, dusch, kök, städ- och omklädningsutrymmen o.d. utförs av förkromade kopparrör. Rörklammer utförs av förkromad plast. Klammings avstånd 500 mm.

Beakta brandcellsgenomföringar vid plaströr.

52.2.2 Kanalisation

Uppvärmda ÅV-rum ska inte förses med installation för kallvatten utan ska försörjas från väggvattenpost och slang placerad i/vid uppvärmd byggnad.

Uppvärmda soprum förses med kallvatten från tappkran.

Föravstängningsventiler (minikulventiler) utan vred monteras till sanitära apparater, tappventiler, blandare m.m. då det inte finns central avstängning rumsvis.

Föravstängningar får inte vara inbyggda i blandare eller ventiler.

Städotrymme ska inte förses med hinktömmare.

Bostad med särskild service (BmSS)

I BmSS ska tappvatten gå att stänga av utanför lägenheten i väggmonterat fördelarskåpskåp. Avstängningsventiler av typ kulventil, ej minikulventil.

Storkök

Anslutningsledningar för KV och VV inom storkök ska utföras med dold förläggning.

 Göteborgs Stad Lokalförvaltningen	Dokumentansvarig Jörgen Bruce	Fastställare Marta Peterson	Fastställt 2020-01-27
---	---	---------------------------------------	---------------------------------

52.3 Platsutrustningar

52.3.1 Rörupphängningsdon

Klammer på synliga tappvattenledningar (dy 12-22 mm) ska utföras av förkromade plastklammer.

52.3.2 Ventiler

Temperaturstyrda VVC-ventiler får inte förekomma.

52.3.3 Sanitetsenheter och sanitetsutrustningar

Tvättställ

Se tillämplig text under kapitel 53.

Diskbänkar och disklådor

Se tillämplig text under kapitel 53.

52.3.4 Väggvattenutkastare

Väggvattenutkastare ska förses med återströmningsskydd enligt SS-EN 1717.

Väggvattenutkastare och slang ska vara försedda med snabbkoppling.

Väggvattenutkastare monteras 900 mm över färdig mark.

52.3.5 Blandare

Generellt om tvättställs- och diskbänksblandare

Blandare i tvättställ och i diskbänkar ska:

- Utföras som blyfria där ej annat anges. "Blyfritt" är enligt nivå som accepteras enligt Byggvarubedömningen.
- Vara försedd med s.k. kallstart.
- Ha sparflödesfunktion.

Beträffande injustering av flöde och temperaturer för blandare, se YTC.2521.

Tvättställsblandare i handikapp-WC föreskrivs med förlängd spak.

 Göteborgs Stad Lokalförvaltningen	Dokumentansvarig Jörgen Bruce	Fastställare Marta Peterson	Fastställt 2020-01-27
---	---	---------------------------------------	---------------------------------

Tvättställsblandare

Tvättställsblandare ska vara av ettgrepps-typ.

Grundskola och gymnasieskola

Blandare för tvättställ och tvättrännor i allmänna utrymmen utförs som sensorblandare med nät drift (ej batteri) och ska vara försedd med begränsning av spoltid. Sensorblandare ska levereras komplett med transformator, skarvkabel och förgreningskontakt. Montage och leverans av sensorblandare till och med transformator ingår i rörentreprenaden.

Elentreprenör spänningsmatar transformator och monterar tomrör mellan undertak och anslutningspunkt under tvättställ för blandare.

Gäller inte personalutrymmen eller storkök.

Äldreboende

Tvättställsblandare i boenderum föreskrivs med förlängd spak.

Diskbänksblandare

Diskbänksblandare ska låsas så att pipar inte når utanför disklådor och diskbänkar.

Duschblandare

Duschblandare förses med termostatblandare.

I personalutrymme ska duschblandare förses med handdusch på väggstång.

Skolor

Duschutrymme med fler än en duschplats förses med självstängande duschpanel med termostatblandare. Duschpanel med front av rostfri stålplåt. Minst en duschpanel per duschrum förses med handdusch.

Äldreboende

Princip och material för anslutning VVC till duschblandare i äldreboende, se figur 3.

52.3.6 Brandposter

Brandposter av automatisk typ ska ej föreskrivas.

Brandposter ska förses med lätt åtkomlig avstängningsventil i brandpostskåp.

Brandposter ska förses med formstabil slang.

Brandposters låsanordning ska normalt utföras utan täckglas.

Grundskola

Brandposters låsanordning ska utföras med täckglas.

52.3.7 Slanghyllor

Slanghylla ska utrustas med 10 meter slang, DN15. Slang förses med avstängbart strålmunstycke och slanganslutning.

 Göteborgs Stad Lokalförvaltningen	Dokumentansvarig Jörgen Bruce	Fastställare Marta Peterson	Fastställt 2020-01-27
---	---	---------------------------------------	---------------------------------

52.3.8 Tappventiler

I duschutrymme med fler än en duschplats installeras tappventil (KV) med slanganslutning och lös nyckel för spolmöjlighet av golv.

52.3.9 Röranslutningar

Anslutning skötbord

Höj- och sänkbara skötbord förses med flexibla slangar.

Anslutningar till storköksinredning och storköksutrustning

Diskbänkar ska förses med ettgreppsblandare.

Blandare:

- Placerade på vägg eller stativ ska vara så utformad att pipen på blandararmen monteras 300 mm över diskbänkens överkant.
- Ska ha cirka 350-500 mm långa blandararmar för att nå centrum på disklådor.
- Med handdusch monteras normalt på vägg.
- Placerad över avspolningsbänk före diskmaskin ska monteras 300 mm över diskbänkens överkant så att blandararmen ej kommer i beröring med diskkorg som innehåller diskgoods.

Handdusch före diskmaskin/grovdiskmaskin ska:

- Vara av typ förspolningsanordning KWC Gastro eller likvärdig.
- Monteras på vägg eller stativ.

Lågtryckstvätt (placerad på vägg) ska anslutas till termostatblandare.

53. Avloppsvattensystem

53.1 System och funktioner

53.1.1 Dimensionerande förutsättningar

Beträffande dagvatten, se 'Huvuddokument Mark- och utemiljö'.

Tabell 5. Dimensionerande beräkningstryck.

Media	Beräkningstryck
S, S (kök), D	0,2 MPa (2 bar)

Anslutning till yttre försörjningssystem

Spillvatten ansluts till kommunens spillvattenledning.

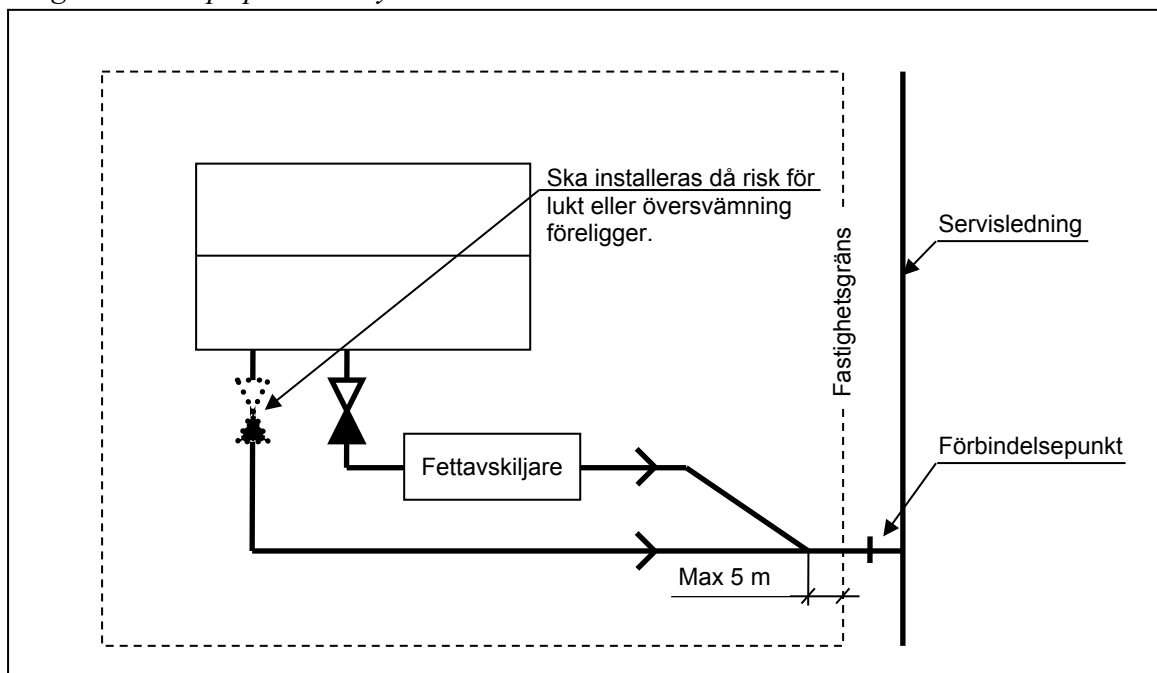
53.1.2 Systemuppbyggnad

Systemuppbyggnad spillvatten

Spillvatten avleds i första hand med självfall till anslutningspunkt.

Spillvattenledning(ar) förses med gastät backventil(er) dels för att skydda byggnader mot översvämning, dels för att förhindra lukt. Se princip på placeringar enligt figur 4.

Figur 4 Princip spillvattensystem.

Spillvatten från storkök separeras alltid från övrigt spillvatten oavsett typ av storkök. Spillvatten från storkök sammankopplas med övrigt spillvatten nära tomtgräns. Se även 'Principer för fettavskiljare och spillvattensystem från storkök'.

 Göteborgs Stad Lokalförvaltningen	Dokumentansvarig Jörgen Bruce	Fastställare Marta Peterson	Fastställt 2020-01-27
---	---	---------------------------------------	---------------------------------

53.2 Ledningssystem

53.2.1 Ledningssystem spillvatten

Rörmaterial spillvatten

Spillvattenledningar utförs i första hand av tjockväggiga ljudabsorberande plaströr.

Spillvattenledningar ska inte utföras i gjutjärn.

Samtliga spillvattenledningar inom storkök utförs med rör av rostfritt stål, hela vägen till fettavskiljare i mark, se 'Principer för fettavskiljare och spillvattensystem från storkök'.

Kanalisation spillvatten

Spillvattenledningar från anslutna komponenter (tvättställ, diskbänkar, tvättrännor m.m.) ska ha fast anslutning till spillvattensystemet.

Spillvattenledningar på eller vid golv ska inte placeras så att risk för personskada eller rörskala kan uppstå.

Beträffande kanalisation för spillvattenledningar från storkök och luftarledningar från fettavskiljare se 'Principer för fettavskiljare och spillvattensystem från storkök'.

Vid övergång från vertikal till horisontell spillvattenledning får inte kort 90-graders böj användas. Använd antingen lång 90-graders böj, alternativt två 45-graders böjar i serie.

Fall på horisontella spillvattenledningar ska vara minst 10 ‰.

Äldreboende

Fall på horisontella spillvattenledningar ska vara minst 20 ‰.

Brunnar, spygatter och golvrännor

Följande utrymmen ska förses med golvbrunn:

- Vid nöddusch.
- Vid rullstolstvätt.
- Tekniska utrymmen (i fläktrum placeras golvbrunn 200 mm utanför luftbehandlingsaggregatets frontlucka).
- Städ.

Bastu ska förses med spygatt. Ledning från spygatt ansluts till golvbrunn med vattenlås.

Storkök

Storkök förses med spärrbrunnar endast mot andra verksamheter (t.ex. matsal, korridor o.d.) i syfte att skydda mot vattenskador. Spärrbrunnar ska t.ex. inte monteras vid kylrum, frysrum, diskrum, kontor, förråd o.d. inom storköket.

Spilltratt med vattenlås installeras för tövattenledningar från kyl- och frysrum, se principdetaljer i "Huvuddokument kylsystem".

Rensanordning för rörledning

Vertikala spillvattenledningar förses med rensanordningar vid övergång mellan stående och liggande samlingsledning. Rensanordning monteras på en höjd av 500-750 mm över färdigt golv.

Backventiler i spillvattenledningar

- Backventiler ska vara gastäta (d.v.s. backventiler ska både förhindra flöde i fel riktning samt luktvandring av t.ex. svavelväte från fettavskiljare).
- Backventil skall vara rens-, inspekter- och uttagbar.
- Backventil skall vara enkel att spola ren.
- Backventilen skall gå att lyfta upp till markytan via servicebrunn.

53.2.2 Ledningssystem dagvatten

Dagvattenledningar förläggs utvändigt.

Dagvattenavsättning ska ansluta till stuprör med självrensande lövsil, renslucka och tubrör.

Fördröjningsmagasin för dagvatten

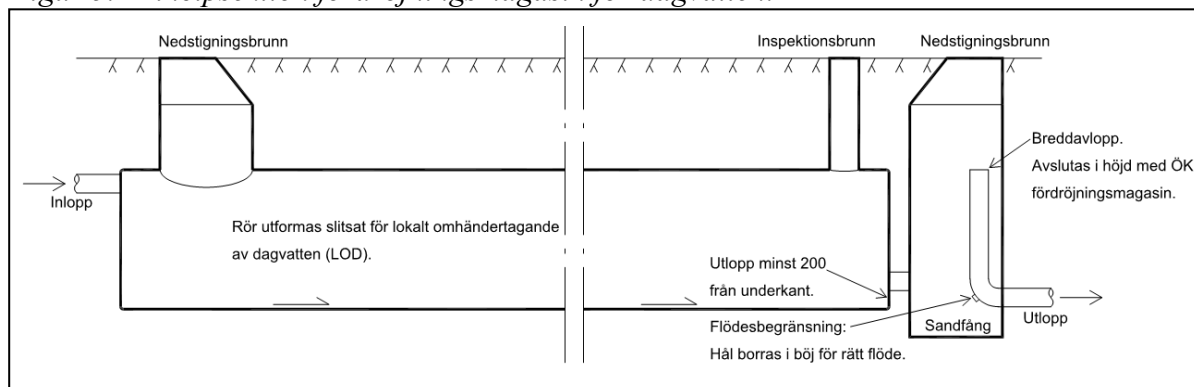
Lokalt omhändertagande av dagvatten (LOD) ska eftersträvas. Där fördröjningsmagasin för dagvatten krävs, ska dessa utformas med rörmagasin. Rörmagasin utförs med slitsade rör för att tillgodose kravet på LOD.

Magasin med makadam eller markkassetter ska inte installeras.

Rörmagasinet utformas med nedstignings- och inspektionsbrunnar så att fullständig åtkomst för rengöring av magasinet tillgodoses.

Utgående ledning från magasinet utformas med flödesbegränsning och breddavlopp.

Figur 5. Principsektion fördröjningsmagasin för dagvatten.

 Göteborgs Stad Lokalförvaltningen	Dokumentansvarig Jörgen Bruce	Fastställare Marta Peterson	Fastställt 2020-01-27
---	---	---------------------------------------	---------------------------------

53.3 Platsutrustningar

53.3.1 Fettavskiljare

Se separat dokument 'Principer för fettavskiljare och spillvattensystem från storkök'.

53.3.2 Brunnar, spygatter, golvrännor m. m.

Golvbrunnar

Se även Säker vatteninstallation.

Golvbrunnar utförs normalt av plast. I boenderum och tvättstugor ska golvbrunnar utföras av rostfritt stål.

Golvbrunnar förses med sil och vattenlås.

Golvbrunnar i boenderum, tekniska utrymmen, städ, soprum, vid nödduschar, i torkrum samt i personalduschar förses med luktlås.

Golvbrunnar i tekniska utrymmen ska förses med sil av rostfritt stål.

Utrymmen där det inte finns golvbrunn men läckindikering från t.ex. installationsskåp både värme och vatten installeras ett översvämningsskydd typ Purus eller likvärdigt.

Förskolor

Golvbrunnar för stöveltvätt ska vara utförda av rostfritt stål och vara kompletta med sandfång.

Boende

Golvbrunnar för rullstolstvätt ska vara utförda med sandfång.

Storkök

Samtliga golvbrunnar, golvropar, golvrännor och spärrbrunnar i storkök ska vara utförda av rostfritt syrafast stål SS 2348 (EN 1.4404) och vara kompletta med silkorg utförda av rostfritt syrafast stål SS 2348 (EN 1.4404). Galler ska vara av typen rutgaller och utföras i belastningsklass L15.

Golvbrunnar ska minst utföras 300x300 mm och förses med löstagbart rostfritt galler. Gallret ska levereras i delat utförande om gallret väger mer än 5 kilo.

En lyftkrok för upplyftning av galler och vattenlås ska levereras. Placeras i samråd med verksamhet.

 Göteborgs Stad Lokalförvaltningen	Dokumentansvarig Jörgen Bruce	Fastställare Marta Peterson	Fastställt 2020-01-27
---	---	---------------------------------------	---------------------------------

Golvgröpar

Storlek och djup på golvgröpar anpassas till berörd utrustning, t.ex. en kokgrytas litervolym o.d.

Golvgröpar ska:

- Utföras med tredelat galler vid större bred än 600 mm. Varje galler får väga max 5 kg.
- Förses med silhink (placeras i mitten av golvgröpen för att underlätta rengöring).
- Ha tillräckligt fall mot silkorg.
- Förses med förstärkt bottenplåt.
- Utföras tråg med minsta djup 200 mm till kokgrytor, skalmaskiner och diskmaskiner för att inte vattnet ska stänka upp på personalen.

Spärrbrunnar

Spärrbrunnars bredd ska vara bredare än öppningen den ska skydda.

Spärrbrunnar ska förses med delbart och löstagbart galler. Gallerdelningen ska inte vara över silkorgen.

53.3.3 Sanitetsenheter och sanitetsutrustningar

Allmänt om sanitetsenheter och sanitetsutrustningar

Sanitetsporslin ska vara av vanligt förekommande fabrikat i normalstandard och i vit kulör.

Klosetter

Klosetter ska:

- Vara av vägghängd typ (för ökad städbarhet) samt med synlig spolcistern.
- Monteras på höjd enligt AMA PUE 12/1.
- Utföras med enkelspolning (max spolvolym 4 l).
- Sits ska vara av lätt avtagbar modell för att underlätta städning.
- Fast kallvattenanslutning, ej flexibel anslutningsslang.

Klosetter av låg modell för barn i t.ex. förskola ska inte installeras enligt ramprogrammet för förskola och grundskola.

BmSS

Klosetter i hygienutrymme, WC/D utförs som förhöjd golvstående modell med förberett hål för armstöd.

Äldreboende

Klosetter i hygienutrymme, WC/D utförs som förhöjd golvstående modell och försedd med upp- och nedfällbara armstöd, samt tydligt avvikande kulör på sits och lock jämfört med porslinet.

 Göteborgs Stad Lokalförvaltningen	Dokumentansvarig Jörgen Bruce	Fastställare Marta Peterson	Fastställt 2020-01-27
---	---	---------------------------------------	---------------------------------

Tvättställ

Tvättställ ska vara av porslin med silventil och ha avställningsyta.

Höj- och sänkbara tvättställ undviks. Installeras endast vid behov.

Tvättställ monteras så nära vägg att fog går att applicera. Fog utförs av BE.

Tvättställ i rullstols-WC i förlängd modell, monteras 800 mm över golv. Separat hylla accepteras inte.

Avlopp från tvättställ ska dras ner i vägg för ökad städbarhet och anpassas så att rullstol kan skjutas in under tvättställ.

Äldreboende

Tvättställ i hygienutrymme, WC/D i förlängd modell. Separat hylla accepteras inte.

Utslagsbackar

Utslagsbackar ska vara utförda av rostfritt stål.

Utslagsbackar i förskolor ska vara utförda med sandfång.

Teknikutrymmen förses med utslagsback och spolblandare.

53.3.5 Röranslutningar

Anslutning skötbord

Skötbord förses med kulventil på avlopp. Höj- och sänkbara skötbord förses med flexibel slang.

Anslutningar till storköksinredning och storköksutrustning

Diskbänkar förses med bräddavlopp, vattenlås och skjutventiler.

56. Värmesystem

56.1 System och funktioner

56.1.1 Dimensionerande förutsättningar

Vid dimensionering av radiatoreffekter i rum med behovsanpassad ventilation (VAV), ska förutom transmissionsförluster även undertempererad tilluft vid minflöde beaktas.

Tabell 6. Dimensionerande temperaturer.

Media	Temperaturer
VS01* (fjärrvärme)	Se TKA Fjärrvärmesystem
VS01 (värmepump)	50/40°C (rad + vent)
VS01 (biobränsle)	80/35°C

* Växlat VS01 från VP01.

Tabell 7. Dimensionerande beräkningstryck.

Media	Beräkningstryck
VP01*	0,6 MPa (6 bar)
VS01	0,6 MPa (6 bar)

* Primärsystem biobränslesystem.

Vid dimensionering av rörsystem skall följande maximala tryckfall enligt tabell 8 inte överstigas.

Tabell 8. Dimensionerande tryckfall.

Temperaturdifferens	Maximala tryckfall	System
$\Delta t=10^{\circ}\text{C}$	100 Pa/m	Värmepump
$\Delta t=20^{\circ}\text{C}$	25 Pa/m	Fjärrvärme

Pumpar i radiatorsystem ska dimensioneras för en maximal tryckhöjning om 35 kPa.

Tryckfall över dimensionerande radiatorventil (sämst belägna radiatorventil) ska dimensioneras för min. 5 kPa och max. 10 kPa.

Anslutning till yttre försörjningssystem

Se ”Riktlinjer och vägledning vid ny- och ombyggnad”.

56.1.2 Systemuppbyggnad

Allmänt om systemuppbyggnad

Byggnader ska värmas via vattenburen värme. Luftburen värme får inte förekomma. Undantaget gymnastikhallar där fläktluftvärmare ansluten till VS-krets kan accepteras.

Fjärrvärmesystem som primär energikälla

Systemuppbyggnad, ägargränser, projekteringsanvisningar, m.m., se Göteborg Energi:s ”Tekniska bestämmelser för fjärrvärme” på <http://www.goteborgenergi.se/>.

Leverans- och montagegränser i fjärrvärmeprojekt utförs enligt ”Fjärrvärmesystem”.

Fjärrvärme installeras av Göteborg Energi enligt avtal FV22.

I projekt med tillfälliga lokaler (där Lokalförvaltningen hyr lokalen) installeras fjärrvärme enligt avtal FV21.

Värmesystem kan antingen förse med gemensam eller separata värmeväxlare för uppvärmning av byggnaden och för eftervärmning av luft i luftbehandlingsaggregat. Uppdelning objektsanpassas från fall till fall.

Bibränslesystem som primär energikälla

Se separat dokument ’Biobränslesystem’.

Värmepumpsystem som primär energikälla

Se separat dokument ’Värmepumpsystem’.

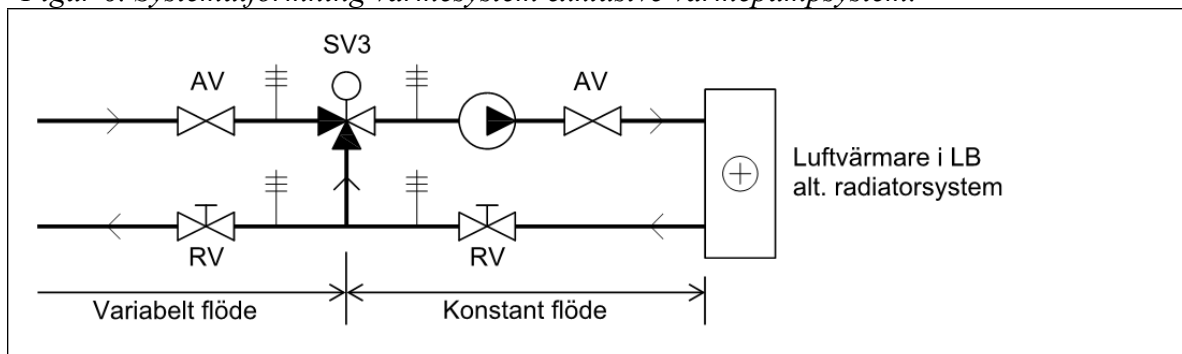
Sekundärsystem

Värmesystem utförs som 2-rörssystem.

Värmesystem delas upp i värmekretsar med shuntgrupper och/eller värmeväxlare. Uppdelning i värmekretsar beror på verksamhet, temperatursamband (t.ex. uppvärmning av byggnaden och för eftervärmning av luft i luftbehandlingsaggregat), byggnader, m.m. Uppdelning objektsanpassas från fall till fall.

Värmesystem (till exempelvis radiatorsystem eller eftervärmningsbatterier till luftbehandlingsaggregat) utförs med konstant flöde. System ska utföras med trevägsventil. Trevägsventil ska utföras som blandningsventil. Dimensionering av blandningsventil ska utföras så att ventilens kvs-värde ska ligga i mitten av karakteristiken vid dimensionerande flöde. Se figur 6.

Figur 6. Systemutformning värmesystem exklusive värmepumpsystem.

Värmesystem ska utföras med slutna expansionskärl. Stamregulatorer ska inte användas.

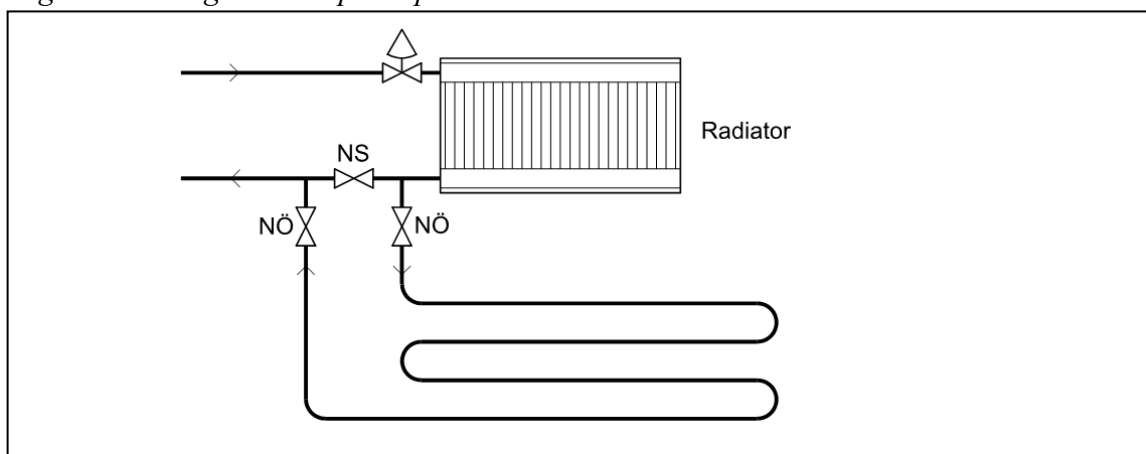

I alla värmesystem ska central automatisk luft- och partikelavskiljare installeras. Beakta eventuella krav på extra filter till exempelvis värmepump o.d.

Uppvärmning ska i första hand ske med vattenburna radiatorer.

Uppvärmning via vattenburna golvvärmesystem får inte förekomma. Golv i köpprum, vindfång eller trivselbad kan förses med lokal golvvärme ansluten till radiatorns returledning, enligt figur 7.

Figur 7. Lokal golvvärmeprincip.

Konvektorer skall inte installeras p.g.a. svårigheter att lågflödesinjusera värmesystemet.

Fönsterapparater ska inte användas.

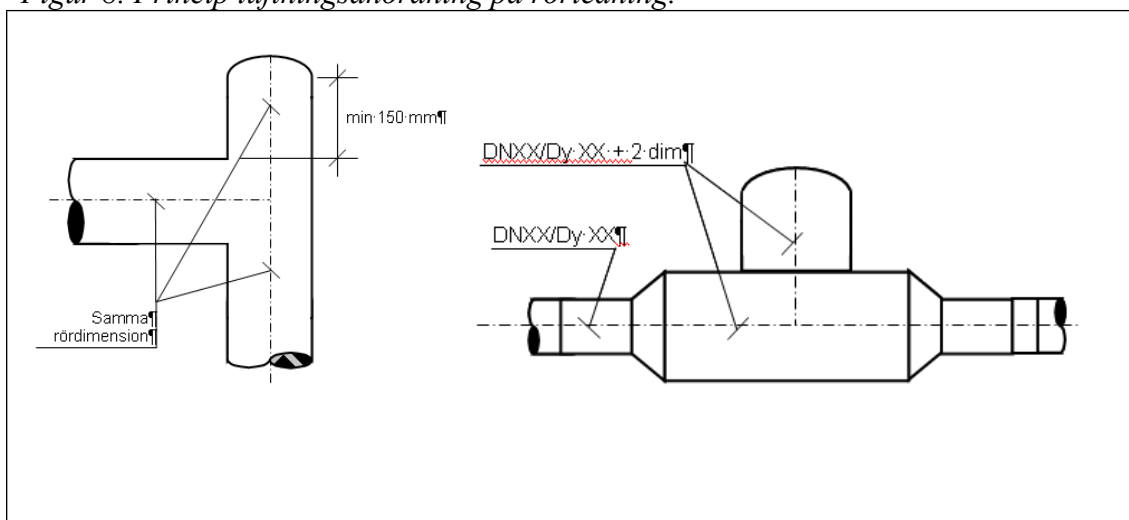
Elkomfortgolvvärme får inte förekomma.

Luftridåvärmare i storköksentréer ska inte installeras.

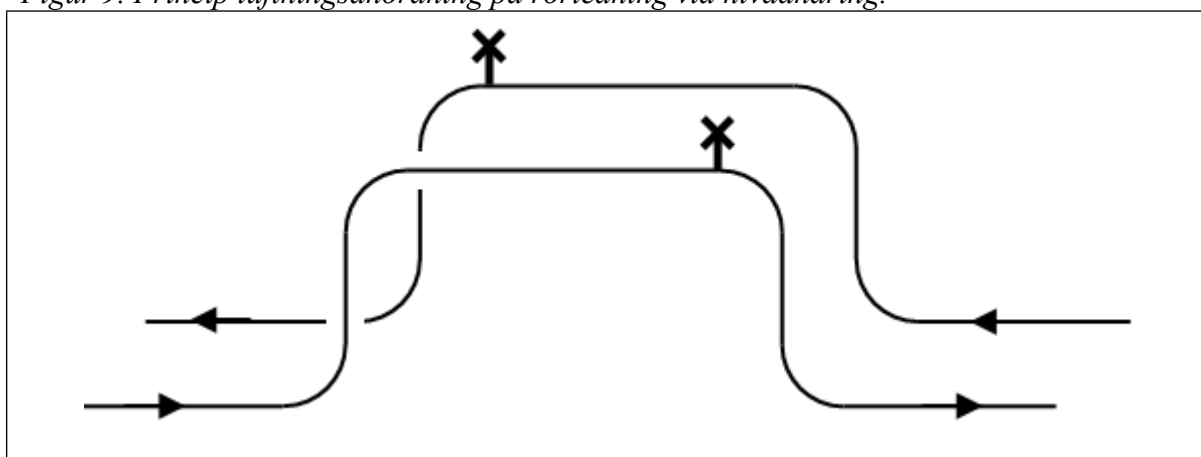

Luftare monteras på samtliga högpunkter. Se utförande och placering enligt figur 8 och 9.

Figur 8. Princip luftningsanordning på rörledning.

Figur 9. Princip luftningsanordning på rörledning vid nivåändring.

56.2 Ledningssystem

56.2.1 Rörmaterial

Primärsystem (värmepump- och biobränslesystem) utförs av stålrör eller kopparrör.

Rörledningar i värmesystem utförs i första hand med tunn- eller tjockväggiga stålrör och i andra hand rör av rostfritt stål.

Kulvertledningar för VS utförs av stål-, koppar- eller plaströr. Detta samordnas med VV och VVC.

Synliga kopplingsledningar i värmesystem utförs av elförzinkade stålrör.

Synliga VS-rör som monteras nära synliga tappvattenledningar utförs i liknande eller samma material och/eller kulör.

 Göteborgs Stad Lokalförvaltningen	Dokumentansvarig Jörgen Bruce	Fastställare Marta Peterson	Fastställt 2020-01-27
---	---	---------------------------------------	---------------------------------

Dold förläggning av värmeledningar accepteras vid s.k. rör-i-rör-system, observera att även dessa rör ska isoleras. Se Säker Vatteninstallation. Beakta förminskning av rördiameter i kopplingar vid s.k. plaströrsinstallationer m.a.p. tryckfall. Vid rör-i-rör-system ska rör mynna ut i vägg vid radiator (ej ur golv), beakta installationsutrymme i vägg på min 70 mm. Arkitekt ska informeras. Utgång ur vägg ska utföras med väggbockfixtur och väggplåt med styrning till c/c 40 mm.

56.2.2 Kanalisation

Shuntgrupp för luftbehandlingsaggregat ska placeras i nära anslutning till batterier. Maximal ledningslängd om 2 meter mellan shuntgrupp och batteri ska eftersträvas.

Före och efter pumpar, filter, värmeväxlare o.d. ska avstängningsventiler monteras.

Synliga oisolerade värmerör (t.ex. kopplingsledningar till radiatorer) monteras ”dikt” vägg.

BmSS

I BmSS ska värmeledningar till radiatorer i boenderum gå att stänga av utanför lägenheten i väggmonterat fördelarskåp.

Storkök

Värmeledningar till radiatorer i storkök utförs med dold förläggning.

56.3 Platsutrustningar

56.3.1 Biobränsleanläggning

Se separat dokument "Biobränslesystem".

56.3.2 Värmepumpsaggregat

Se separat dokument "Värmepumpsystem".

56.3.3 Pumpar

Över pumpar ska 3-bens manometerbrygga installeras (före-, efter- och i tilloppsledning).

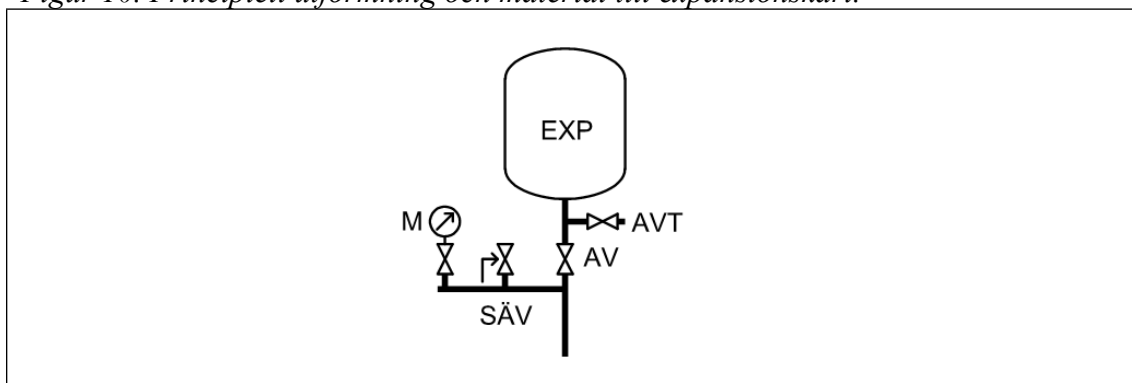
Pumpar till värmeväxlare i luftbehandlingsaggregat undantas.

56.3.4 Expansionskärl

Slutna expansionskärl ska utföras i storlekar om max 1000 barliter.

Analog manometer, ej av typen larmmanometer.

Figur 10. Principiell utformning och material till expansionskärl.

 Göteborgs Stad Lokalförvaltningen	Dokumentansvarig Jörgen Bruce	Fastställare Marta Peterson	Fastställt 2020-01-27
---	---	---------------------------------------	---------------------------------

56.3.5 Filter

Över filter ska 2-bens manometerbrygga installeras.

56.3.6 Avtappnings- och luftningsanordningar

Avtappningsanordning

I lågpunkter monteras avtappningsanordningar i form av minikulventil med utvändig gänga och huv. Avtappning utförs med utvändig gänga i dimension 15.

Luftningsanordning

I de fall automatisk avluftning föreskrivs ska minikulventil monteras mellan rörledning och automatluftare.

56.3.7 Shuntgrupper

Shuntgrupp ska vara försedd med ventil med variabelt eller lätt utbytbar kvs-värde.

Shuntgrupp ska vara försedd med avstängningsmöjligheter på alla anslutningar. Termometrar ska ingå.

56.3.8 Rumsmonterade värmare

Radiatorer

Radiatorer anpassas till fönsterbredd. Radiatorers maxbredd begränsas till 2 000 mm. Övriga mått:

- Minsta avstånd mellan färdigt golv till underkant radiator ska vara 200 mm.
- Minsta avstånd mellan underkant fönsterbänk och överkant radiator ska vara 70 mm.

Grundskolor och gymnasieskolor

Samtliga radiatorer ska monteras med låsbar konsol (typ ”skolkonsol”).

Radiatorer placerade i entréer, kapprum, korridorer, trapphus och uppehållsrum ska vara utförda utan konvektionsplåtar, topp- och sidoplåtar, exempel på radiortyp Epecon Lisa Panel eller likvärdig.

Storkök

Radiatorer i storkök ska vara utförd med enkel panel samt i hygienutförande, d.v.s. utan konvektionsplåtar, toppgaller och sidoplåtar.

Radiatorer i storkök monteras med fritt mått mot vägg om minst 55 mm.

 Göteborgs Stad Lokalförvaltningen	Dokumentansvarig Jörgen Bruce	Fastställare Marta Peterson	Fastställt 2020-01-27
---	---	---------------------------------------	---------------------------------

Radiatorventiler

Radiatorer förses med steglöst injusteringsbara radiatorventiler.

Radiatorventiler av fabrikat MMA med följande prestanda ska föreskrivas:

- MMA typ AN med kv-värde 0,01-0,40 (RSK 480 57 01), eller MMA typ FVR med kv-värde 0,01-0,70 (RSK 480 60 73).

Fördelare ska vara möjlig att stänga så att individuell demontering av radiator kan utföras utan nedtappning av värmesystemet.

Radiatortermostater

Radiatortermostater ska:

- vara självverkande.
- Ställbara.
- Min- och maxbegränsas (låses) till projekterade rumstemperaturer.
- Kontor maxbegränsas till projekterade rumstemperaturer.

Radiatortermostater ska monteras först efter alla steg av injusteringen är utförd, enligt YTC.256.

Radiatortermostater placeras så att risk för skada eller åverkan undviks, d.v.s. bl.a. genom att radiatortermostater normalt monteras i radiatorns längdriktning.

Om man bedömer att radiatortermostater kommer att utsättas för åverkan skall zonreglering övervägas, d.v.s. en styrventil styr och reglerar en grupp av radiatorer.

Radiator i rum med behovsanpassad ventilation (VAV) ska regleras i sekvens med ventilationen. Ventil med elektroniskt ställdon placeras i allmänt utrymme på ledning till rum alternativt i fördelarskåp. Radiatorventil förses med handratt i metall typ MMA NHN eller likvärdig, inställbar med insexnyckel.

Skolor

Där elever vistas mer än tillfälligt ska radiatortermostater vara utförda i vandalsäkert utförande typ skolmodell (oöm).

Om risk för att radiatortermostater inte får ett representativt läge väljs extern känselkropp som placeras så att rätt mätvärde erhålls.

Värmerörslingor

Handdukstorkar får inte anslutas till VS-system.

56.3.9 Luftavfuktare

Se separat dokument 'Vitvaror och torkrum'.